

ОСВРТ НА ФРОЈДОВО СПОЗНАВАЊЕ НЕСВЕСНОГ У КЊИЗИ МИЛОРАДА ТОДОРОВИЋА

Милорад Тодоровић, Психологија у простору уметничког стваралаштва, Београд: Чигоја

Свака епоха са собом доноси креативне људе (цртаче, уметнике, проналазаче) који, доследни свом позиву, откривају лепоту природе и људског рада и тиме следе већ постојећи или одређују „неки“ нови закон у уметности. Те људе можемо назвати великим, јер свој труд поклањају читавом друштву, методом естетичности. Како се појављује тј. ствара то естетско? Да ли постоји дефиниција којом се може објаснити процес стварања лепог? и Шта је лепо? Одговоре на ова питања не бисмо могли дати без психологије, која каже: „Свако појављивање лепоте збива се у унутрашњем објекту једног стваралоца.“ Какву и колику улогу у естетском изразу и креативности има сам стваралац, односно, „несвесно“? На који начин долази до повезивања тајанства „несвесног“ с тајанством „лепог“ и шта је извор лепог и пожељног? Која је улога психоанализе у процесу стварања? Одговоре на ова и мноштво других питања даје монографија, Милорада Тодоровића, *Психологија у простору уметничког стваралаштва*, која се пред читалачком публиком појавила 2012. године.

* milenazikic85@gmail.com

Окупљајући више питања под једним насловом, на 222 странице, Тодоровић следи систем целисходности у оквиру кога нема поглавља, као ни тематских целина, већ књигу повезују питања, одговори и истраживања усмерена у правцу спознавања главних база стваралаштва (психичко свесно и психичко свесно + несвесно). Дакле, књига је структурирана системом у коме свако ново питање, отвора ново поље истраживања и даје одговор. Иначе, монографија за основу узима Фројдово учење о несвесном, уз помоћ кога појашњава значај несвесног у процесу стварања уметничког дела.

Аутор нас на самом почетку упознаје са задатком психологије стваралаштва. Према Тодоровићу психологија стваралаштва, која се изучава на студијама уметности, (намењена креативним ствараоцима, орјентисана ка студентима уметничких струка), пред собом има велики задатак на пољу побуда. Наиме, од ње се очекује да студенте уметности уведе у сву тајновитост „психичког“ из кога креација потиче, затим, да појасни разлоге различитог схватања и доживљавања уметничког дела, као и да захтева од студената критичко самоодношење према сопственом уметничком делу. Циљ психологије стваралаштва је да омогући студентима улазак у опасни несвесни део психе, део који је одмакнут од свести и који представља тајанствено несвесно и кога свест не сме видети. Осим тога, студенте треба да упозна и са „тајанствено лепо“, које се насупрот невидљивог „несвесног“ појављује.

Пут кретања од свесног ка несвесном и обрнуто представља свет фантазија, који је један од кључних за лако произвођење идеја. Иначе, фантазија је јако заступљена у уметности и сам стваралац – уметник нам о њој говори својим делом. Тодоровић бележи: „Дело мора да зарази читаоца истом врстом вируса од којег је и сам аутор заражен, односно да му пренесе осећања у оној мери у којој их је аутор уложио у своје дело.“ Такође, естетска задовољства које нуди једно дело, заправо, представљају резултат уметникових фантазија и у истом тренутку доприносе „ослобађању“ свих задовољстава која у нама постоје. Према Фројду естетско задовољство које у нама изазива песник својом песмом или сликар својом сликом, има карактер прелиминарног задовољства, док право уживање настаје тек када дође до ослобађања напетости из наше душе, односно након психотерапијског процеса чији је окидач дело које слушамо или гледамо.

Најконструктивнији део монографије односи се на повезивање скривеног несвесног са скривеним лепим. Лепо, пожељно и узбудљиво долази из душе и представља производ рада психичког дела личности. На питање шта је извор лепог?, Фројд одговара: „најачи нагон у човеку

тј. сексуалност или сексуално узбуђење“. Аналогно томе, непостојање или елиминисање сексуалног узбуђења ствара ружно, односно одузима лепоту. Тодоровић посебно истиче да резултат стваралаштва представља производ ангажовања целокупне личности, а не само једног дела личности или само једне његове функције и представља психички производ душе.

За Тодоровићеву тему од великог значаја је примењена психоанализа, у овом случају, психоанализа уметности, јер појашњава утицај несвесног у процесу испољавања креативности. Психоанализа истиче утицај несвесних детерминанти понашања, сексуалне и агресивне нагоне и трајне ефекте искустава из раног детињства на каснији развој личности. Оснивач ове јако значајне дисциплине, односно, психолошког правца, који је настао у 19. веку у Аустрији, је Сигмунд Фројд (1856 – 1939), аустријски лекар и психолог.

Обрађујући феномен „несвесно“ Тодоровић се осврнуо на Фројдова запажања и за основу узео учење о несвесном. Према Фројду значај несвесног можемо увидети тек када несвесно и свесно упоредимо, јер постоји неколико особина несвесног ума које свесни ум не поседује. На пример: у несвесном уму нагонски импулси су међусобно усклађени и не проузрокују међусобне конфликте, док у свесном уму они производе сукобе. Затим, нека несвесна представа може своју покретачку енергију предати другој представи. Процеси несвесног ума нису ни у каквој вези с временом, па су безвремени, за разлику од свесног ума. На крају несвесни процеси се не базирају на реалност, подређени су принципу задовољства. У складу са наведеним Тодоровић сматра да се људи у креативне активности упуштају да би стекли већу слободу од оне коју поседују тзв. психолошку слободу, у којој ће моћи да покажу све што осећају и желе, заправо, да стварају. Свет без граница је свет где несвесно дела и пружа задовољство и ствараоцу и гледаоцу.

На основу Фројдовог учења сазнајемо да се уметност јавља изненада и да представља резултат несвесног. У тренутку процеса стварања одлучујући фактор има несвесни део психе. Фројд сматра да је немогуће замислити стварање, креацију и саму уметност као делатност свесног дела личности. Наиме, стварање уметника зависи од присутности несвесног које одређује и саму тему. На основу наведеног Тодоровић образлаже да се велике идеје код уметника не појављују у тренутку стварања или приликом рада на неком креативном задатку, већ приликом одмарања или у тренуцима када није посвећен стваралаштву. Оно што побуђује ствараоца јесу иновативне теме које га и директно воде у стваралаштво. Осим тога, М. Тодоровић констатује да је уметност много го-

дина пре психологије сведочила о постојању несвесног, јер је уметност директна манифестација несвесног. Међутим, Фројд је био први научник који се посветио учењу о несвесном.

Творац психоанализе тврди да је веза између психологије и уметности јако велика. Тако са гледишта психологије се не може рећи да је неки уметник стигао до неког оригиналног израза захваљујући особности своје уметности, већ захваљујући својој сопственој оригиналности која је у уметности пронашла своје место. Дакле, израз уметника представља психолошки приказ ствараоца. Уметник ствара у складу са својом унутрашњом природом. Свако стварање је блиско неуротској закупљености унутрашњим светом. Највећи проблем је открити да ли се уметник идентификује са личношћу коју описује или слика, јер се процес идентификације одвија у простору несвесног.

Уметност је средство изражавања осећања, како уметника, тако и посматрача. Дело рефлектује приказ и сваки гледалац или слушалац изражава осећања (пијатет, тугу, радост, мржњу, стрепњу, љубав, страх, смиреност, бес), док посматра дело или слуша. Може се закључити да је уметност на релацији емоција ствараоца, емоција дела и емоција примаоца. Према Фројду највреднија уметничка дела изазивају највиша емоционална духовна стања код посматрача. Осим тога, показују обдареност уметника, као и његов афективни живот. Примера ради, Микеланђелов Мојсије у цркви Светог Петра у Риму не оставља гледаоца равнодушним, што значи да је уметник успео да својим делом прикаже највише емоционално и духовно стање. Уметник се у процесу стварања препуста несвесном, што је продукт највишег квалитета. Уметност чисти, ослобађа, бави се оним што је недопричано, оним што јесте и што је присутно у животу. Наравно, и сликарство и вајарство не говоре, али показују и изазивају импресије, заправо, никога не остављају равнодушним. Неоспорно је да су уметничка обдареност и стваралачка моћ уско повезане. Вредна помена је и чињеница, да у свим уметностима разликујемо класичаре и романтичаре. Дакле, имамо уметнике који се опредељују за приказ традиционалних облика и оне који користећи своју импулсивност стварају нове облике. Прве води интелигенција, друге емоција. То би могла да буде и разлика између интровертних и екстровертних уметника.

Где је природа порекла лепоте? Ново питање упућено психолозима, естетичарима и уметницима, представља ново истраживачко поље, коме Тодоровић посвећује неколико следећих страница. Наиме, сви тежимо идеалном, а то идеално садржано је у естетици, односно представља један од идеала живота. Пикасо наводи: академско учење о ле-

поти је лажно, јер смо заведени толико да не можемо пронаћи сенку истине. У складу с'тим задатак психологије намењене студентима уметничких дисциплина, је да помогне да схвате на који начин „несвесно“ утиче на настанак уметничког дела, односно, да спознају начин на који је створена креација. Једноставно речено - оно што је изван свести појединца тј. несвесно, јесте тајна за коју кључ поседује психологија. Дакле, поента саме науке психологије је да помогне појединцу да схвати улогу несвесног у процесу стварања дела.

Ново поље истраживања аутор отвара питањем шта све спада у уметност? и у истом тренутку, у једном од завршних параграфа, нуди одговоре: музика, сликарство, театар, перформанс, филм, књижевност, архитектура и дизајн. Образлажући карактеристике свих побројаних опција, Тодоровић највише простора оставља тумачењу дизајна, сматрајући га мултифункционалним, јер представља спој стваралаштва и креације. Дизајн је оно што модификује свакодневни живот, али се не може изједначити с уметношћу, јер је много више у сродству са архитектуром, хортикултуром и урбанизмом. Међутим, уметност је нераскидиво повезана са дизајном, односно, уметничке форме из сликарства налазе своје место у добро дизајнираним предметима и у истом тренутку кроз дизајн се показује уметнички одраз ствараоца. М. Тодоровић констатује да између уметности и дизајна постоје нераскидиве нити, да једна другу условљавају, као и да једна без друге не могу. На првом месту дизајн представља дозу креативности са примесама из сликарства.

Посебно место у монографији Тодоровић посвећује спознавању одговора: зашто гледаоци на различите начине виде и коментаришу једно уметничко дело, а не на један идентичан начин. Заправо, како су могућа различита тумачења једног дела? Наиме, када би се користио рационални контекст онда би и тумачења дела била иста. Пошто се не примењује, а афективно стање се користи одговор је постигнут. Наиме, афективно стање које дело изазива није код свих исто и на основу субјективног осећаја јављају се и различита тумачења. Слика се посматра као одраз нашег унутрашњег осећаја. Такође, потребно је знати да, слике које изгледају као да су створане на другој планети, не садрже у себи ништа више и ништа мање патологије и нормалности од слика чији се објект налази у малој соби, на столу...

*

Да резимирамо: аутор се потрудио да специфичном тематиком књиге прецизно одреди место психе у којој несвесни садржају имају своје место. Тако је психа као објект психологије у уметности њен субјект. Када дођемо до последње странице књиге закључујемо да је несве-

сно јако доминантно у процесу стварања уметничког дела. Заправо, несвесно и ствара дело! У публикацији је на најбољи начин представљен пут психичког у разумевању и тумачењу уметности и тиме омогућено студентима уметности да схвате шта је психа и на који начин се формира, функционише, шта је простор стваралаштва и уметничког дела. Да подсетимо, дело уметника настаје сасвим спонтано или као последица личног стања у коме се уметник нашао. Наравно, потпору оваквог гледишта Тодоровић проналази у Фројдовом учењу о несвесном. На основу свега изреченог књига даје обиље података и представља јако добру смерницу на путу откривања - рађања једног дела. Дакле, потребно је спознати пут свесног и несвесног да би се разумело и схватило уметничко дело.

Монографија која се нашла пред читалачком публиком 2012. године, опремљена је библиографијом, фотографијама, цртежима, цитатима и технички одлично урађена. Иначе, Чигоја штампа је била задужена за штампање публикације. Имајући у виду да је место и улога психологије у уметничком стваралаштву од изузетне важности за разумевање, схватање и спознају несвесног у нагонским деловима личности, дату публикацију треба уврстити не само у изборну, већ у обавезну литературу студената уметности. На основу свега изреченог вредна је пажње и добра препорука за читање ова монографија.